

Summary

Stolyarskiy O. V. The impact of universal institutions in combating transnational organized crime. – Article.

In the article the specific of activity universal institutions in the face of the UNO is investigated in a fight against the transnational organized crime. Activity of a basic organs, congresses and institutes of the UNO is analysed in the sphere of international cooperation in a fight against transnational criminality and norms of Convention of the UNO against the transnational organized crime of 2000.

Key words: universal institutions, UNO, fight, transnational organized crime, international legal cooperation.

УДК 343.98

О. В. Пчеліна

КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА ЯК ОСОБЛИВА ЧАСТИНА КРИМІНАЛІСТИКИ

Постановка проблеми. Звичайно, наукові досягнення, зокрема у вигляді концепцій, розвиваються, а отже, зазнають змін. Насамперед такі процеси пояснюються динамічністю розвитку. Це безпосередньо стосується й наукових досліджень криміналістичної методики.

Аналіз останніх досліджень. Поняття, принципи та завдання криміналістичних методик неодноразово були предметом дослідження в працях О.Я. Баєва, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва, І.О. Возгріна, В.К. Гавло, С.О. Голунського, Ю.П. Гармаєва, І.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкіна, В.А. Журавля, Є.П. Іщенко, О.Н. Колесниченко, В.Є. Корноухова, С.П. Митричева, В.О. Образцова, М.О. Селіванова, В.Г. Танасевича, С.Н. Чурилова, Б.М. Шавера, М.П. Шаламова, В.Ю. Шепітька, А.В. Шмоніна, М.П. Яблокова, І.М. Якімова та інших учених. Проте, незважаючи на низку наукових доробок у цій сфері, чимало питань мають дискусійний характер та досі залишаються невирішеними. Саме тому метою дослідження є визначення поняття криміналістичної методики та окреслення її місця в системі криміналістичної науки.

Виклад основних положень. Криміналістична методика виникла в результаті інтеграції та диференціації наукових знань та об'єднує в собі передові досягнення криміналістичної техніки й тактики, відповідно, щодо оптимальної організації розслідування злочинів і судового розгляду певних категорій справ [1, с. 9].

О.М. Васильєв визначив методику розслідування окремих видів злочинів як заключний розділ криміналістики. При цьому вчений влучно відмітив, що накопичення матеріалів узагальнення передової слідчої практики поряд із загальним завданням удосконалення розслідування та підвищення його ефективності зумовило виникнення проблеми підвищення наукового рівня та практичної корисності методики розслідування як блоку, що синтезує використання засобів криміналістичної техніки та слідчої тактики, і як галузі, яка має власний, значно ширший зміст, аніж той, який вона мала до цього. Наведена теза залишається актуальною [2, с. 3].

Так, перші спроби виділення в криміналістиці методики розслідування злочинів були зроблені І. М. Якимовим. Учений виокремив такі розділи криміналістики, як кримінальна техніка, кримінальна тактика та методологія. При цьому, на думку вченого, кримінальна тактика вивчала характеристику злочинної діяльності й методи розкриття злочинів, розшуку та затримання злочинців. Методологія ж насамперед визначала шляхи та способи застосування методів кримінальної техніки й тактики під час розслідування злочинів. Зокрема, у методології було представлено загальний метод розслідування злочинів, який базувався на використанні непрямих доказів. Проте особливості такого розслідування обумовлювалися конкретним етапом діяльності та її завданням. Відповідно, І.М. Якимов запропонував виділяти такі три етапи розслідування злочинів: встановлення дійсного складу злочину, збір та оцінка доказів, дослідження імовірного винуватця злочину [3, с. 5–31, 352–361]. Це були основи криміналістичної методики в криміналістичній науці. Однак чимало її положень були спірними та недосконалими. Саме тому запропонована І.М. Якимовим структура криміналістики не витримала випробувань часом і зазнала змін.

Уперше виділив особливості розслідування окремих видів злочинів з урахуванням загальних правил кримінальної техніки та тактики, а також специфічних ознак конкретних видів злочинів колектив авторів видання «Криміналістика. Техніка і тактика розслідування злочинів» 1938 р. Проте термін «методика» ще не вживався, а використовувалося поняття «техніка розслідування» [4]. Наступного року автори підручника «Криміналістика. Методика розслідування окремих видів злочинів» уже ввели в обіг термін «методика розслідування злочинів». До того ж учені сформулювали загальні завдання такої методики розслідування: узагальнення досвіду розслідування окремих видів злочинів, виділення специфічних властивостей окремих категорій справ та адекватних їм прийомів і методів розслідування, визначення способів і ступеня застосування принципів тактики та техніки розслідування, виділення особливостей застосування комплексу тактичних і технічних прийомів під час розслідування окремих видів злочинів тощо. При цьому як методи, спрямовані на вирішення зазначених завдань, були виділені такі: дослідження слідової картини; встановлення кола осіб, причетних до вчинення злочину або поінформованих про окремі аспекти вчиненого кримінального проступку; аналіз, дослідження й співставлення фактів; застосування спеціальних знань; розробка форм і методів співвідношення оперативно-розшукових і слідчих дій; визначення процесуальних особливостей перевірки й оформлення доказів [5, с. 3–27].

На думку С.Н. Чурилова, загальні положення методики за своїми кількісним і якісним показниками сформувалися в 60-80-х рр. ХХ ст. та створили розвинену систему наукових знань, яка істотно наблизила теоретичні уявлення криміналістичної методики до практичної діяльності з розкриття, розслідування та попередження злочинів [6, с. 19]. У цьому контексті слід навести таке беззаперечне твердження: методики розслідування не можуть з'явитися раніше, ніж знання про відповідний тип (вид) злочинів [7, с. 13].

Ю.П. Гармаєв, досліджуючи зародження криміналістичної методики як розділу криміналістики, висунув доречну гіпотезу: криміналістична методика стає

частиною науки тільки тоді, коли спостерігається її проникнення в саму себе, ведеться спостереження за власним процесом розвитку та за появою наукових продуктів – методичних розробок. Адже під час повтору відповідних словесних формул з'являються наукові переконання [7, с. 14].

О.М. Васильєв пояснив необхідність конструювання такого розділу криміналістики, як методика розслідування, потребою озброєння суб'єктів боротьби зі злочинністю конкретними рекомендаціями, розрахованими на певний вид і групу злочинів, слідчу ситуацію, випадок, із яких складається кожна кримінальна справа. Причому ці рекомендації стосуються найбільш правильного та доцільного застосування криміналістичної техніки та тактичних прийомів у специфічних умовах, що складаються під час розслідування окремих видів і груп злочинів та в конкретних слідчих ситуаціях [2, с. 6].

Вважаємо за необхідне з'ясувати сутність поняття криміналістичної методики, адже без цього неможливо виокремити її завдання та функції, а отже, правильно й адекватно використовувати методичні напрацювання в практичній діяльності з розслідування злочинів. Ось чому ми звернемося до існуючих наукових напрацювань щодо трактування криміналістичної методики, проаналізуємо їх, виділимо відмінні й спільні ознаки об'єкта дослідження та наведемо власне визначення цього терміна.

Проаналізувавши наукову літературу, доходимо висновку, що більшість учених трактують криміналістичну методику однаково, використовуючи при цьому різну термінологію. Тобто змінюється форма, а зміст залишається таким самим. Наведемо наявні формулювання визначення криміналістичної методики.

В.Г. Танасевич пропонує розуміти методику розслідування злочинів як систему запропонованих із метою розкриття та попередження злочинів методів, прийомів із послідовного дослідження в процесі розслідування обставин вчинення злочину та викриття осіб, які його скоїли, систему, що спирається на розроблені криміналістикою загальнотеоретичні положення, науково-технічні засоби та криміналістичну тактику [8, с. 92].

І.О. Возгрін також вказує на самостійний характер криміналістичної методики, виділяючи її в окремий розділ науки, який вивчає закономірності організації й реалізації розкриття, розслідування окремих видів злочинів та запобігання їм із метою розробки в суворій відповідності до вимог законності науково обґрунтованих рекомендацій щодо найбільш ефективного провадження слідства. Однак учений ототожнює різні поняття, виділяючи «методику розслідування окремих видів злочинів, або криміналістичну методику» [9, с. 29], адже перший термін є більш вузьким, деталізованим, у той час як останній визначає загальні засади формування, розробки й використання досягнень криміналістичних методик під час розслідування конкретних злочинів.

М.О. Селіванов, визначаючи зміст криміналістичної методики, вказує на її тісний зв'язок обумовленості з предметом доказування [10, с. 61]. В.К. Гавло криміналістичну методику розслідування злочинів визначає як заключну частину криміналістики, яка вивчає криміналістичні особливості досудового розслідування судового розгляду окремих видів і груп злочинів та розробляє, згідно з кримінально-

процесуальним законом, систему загальних та окремих (часткових) теоретичних положень і методичних рекомендацій про найбільш доцільні комплекси судових, слідчих, оперативно-розшукових та інших організаційних дій, їх поєднання, застосування техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів для вирішення слідчих і судових ситуацій, що складаються [11, с. 462].

В.О. Образцов сформулював таку дефініцію: криміналістична методика – це розділ криміналістики, система знань про поняття, сутність, зміст цієї частини криміналістики, а також про те, які, на якій підставі, з якою метою, шляхом реалізації яких методів та іншого наукового інструментарію створюються методичні рекомендації, адресовані слідчій практиці, який їх обсяг, структура та зміст [12, с. 375]. Щодо наведеного визначення вважаємо аргументованим зауваження Ю.П. Гармаєва. Учений зазначив, що це трактування не методики розслідування злочинів, а «методики створення методик», визначення способів побудови й обґрунтування наукового продукту [7, с. 42].

Криміналістична методика розслідування, на думку М. П. Яблокова, є цілісною частиною криміналістики, яка вивчає кримінальний досвід вчинення окремих видів злочинів і слідчу практику їх розслідування та розробляє на основі пізнання їх закономірностей з урахуванням даних криміналістичної техніки та тактики систему найбільш ефективних методів розслідування та попередження різних видів злочинів [13, с. 542].

Більшість учених трактують криміналістичну методика, використовуючи терміни «розділ», «заклучна частина», «система», «сукупність», «комплекс», «структурна частина», «синтезуючий розділ» тощо.

Дещо відмінну думку має А.В. Шмонін. Учений пропонує трактувати криміналістичну методика, використовуючи термін «модель» замість терміну «система». Пояснюється така позиція тим, що під моделлю прийнято розуміти систему, яка уявляється в мисленні або матеріально реалізується та яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщувати його таким чином, що дослідження моделі дає нову інформацію про об'єкт, який вивчається. Відповідно до цього було сформульоване таке визначення: криміналістична методика – це інформаційна модель наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій з організації й реалізації розкриття, розслідування та попередження злочинів [14, с. 108–109].

Як інформаційно-пізнавальну модель криміналістичну методика визначає й В.А. Журавель. Учений вважає, що в цій моделі відображено комплекси методів, засобів, прийомів та рекомендацій типізованого характеру, викладених в описовій або формалізованій формі щодо раціональної організації процесу збирання, оцінки та використання доказової інформації відповідно до специфіки вчинення й розслідування різних злочинних виявів та судового розгляду кримінальних справ [1, с. 24]. При цьому пропонується виділяти два рівні такої моделі: ретроспективний і перспективний [15, с. 183].

Ми цілком погоджуємо з тим, що методика розслідування як розділ науки криміналістики відображає теоретичний і прикладний аспекти, є елементом системи криміналістики, володіє відносною самостійністю та має свій об'єкт, предмет, цілі

й завдання. Методика розслідування виникла з потреб боротьби зі злочинністю специфічними криміналістичними засобами й методами. Тому криміналістична методика як розділ криміналістики насамперед розробляє теоретичну базу, на основі якої й формуються окремі криміналістичні теорії розслідування окремих видів і груп злочинів [16, с. 290–291].

При цьому криміналістична методика займає чільне місце в системі криміналістичної науки, перебуваючи в тісному зв'язку з усіма її розділами. Зокрема, під впливом криміналістичної техніки та тактики формуються криміналістичні рекомендації. Тому вдосконалення й підвищення рівня як теоретичної розробки, так і практичного впровадження, криміналістичних методик потребує насамперед удосконалення та розробку нових засобів, прийомів і рекомендацій у галузі криміналістичної техніки та тактики [17, с. 323]. Тобто існує пряма залежність стану криміналістичної методики від таких розділів криміналістики, як криміналістична техніка й криміналістична тактика. Ось чому ми є прихильниками позиції, згідно з якою криміналістична методика є особливою частиною науки криміналістики стосовно до інших її розділів. Адже рекомендації загальних положень криміналістики, криміналістичної техніки та тактики стають дієвими під час розробки особливостей їх застосування в розслідуванні певних видів злочинів [18, с. 715]. Відповідно, методика розслідування є такою галуззю криміналістики, без використання науково-практичних методичних рекомендацій якої фактично неможливо професійно вести, організовувати розслідування злочинів і керувати ними, вирішувати тактичні та стратегічні завдання, а також завдання безперервного підвищення якості цієї криміналістичної діяльності [13, с. 541].

Висновки. Вищезазначене дозволяє нам дійти таких висновків: 1) криміналістична методика – це розділ криміналістики, який у результаті дослідження механізмів злочинів і потреб криміналістичної діяльності розробляє та надає працівникам правоохоронних і судових органів рекомендації щодо раціонального, оптимального й ефективного використання алгоритму заходів, сил і засобів під час планування, організації та провадження досудового розслідування злочинів і судового розгляду кримінальних справ; 2) криміналістична методика є особливою частиною стосовно до інших структурних частин криміналістичної науки, оскільки використовує, видозмінює та пристосовує їх досягнення для вирішення основних завдань кримінального провадження; 3) криміналістична методика безпосередньо наближає теоретичні напрацювання криміналістики як науки до практичних потреб правоохоронців, таким чином надаючи їм прикладного характеру.

Література

1. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : [монографія] / В. А. Журавель. – Х. : Видавнича агенція «Апостіль», 2012. – 304 с.
2. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 72 с.
3. Якимов И. Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике / И. Н. Якимов. – М. : ЛексЭст, 2003. – 496 с.
4. Криминалистика. Техника и тактика расследования преступлений / [Н. А. Бобров, А. И. Винберг, С. А. Голунский и др.]; под ред. А. Я. Вышинского. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. – 538 с.
5. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : [учебник] / [С. А. Голунский, Б. М. Шавер]; под ред. А. Я. Вышинского. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. – 372 с.

6. Чурилов С. Н. Криминалистическая методика: история и современность / С. Н. Чурилов. – М. : ИКЦ «Маркетинг», 2002. – 368 с.
7. Гармаев Ю. П. Теоретические основы формирования криминалистических методик расследования преступлений / Ю. П. Гармаев. – Иркутск : ИЮИ ГП РФ, 2003. – 342 с.
8. Танасевич В. Г. Теоретические основы методики расследования преступлений / В. Г. Танасевич // Советское государство и право. – 1976. – № 6. – С. 90–94.
9. Возгрин И. А. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / И. А. Возгрин. – Л. : ВПУ МВД СССР, 1976. – 55 с.
10. Селиванов Н. А. Сущность методики расследования и ее принципы / Н. А. Селиванов // Социалистическая законность. – 1976. – № 5. – С. 61–64.
11. Криминалистика : [учебник] / [И. В. Александров, А. А. Беляков, В. И. Брылев и др.] ; под ред. Л. Я. Драпкина, В. Н. Карагодина. – М. : Юридическая литература, 2004. – 894 с.
12. Образцов В. А. Криминалистика : [учебник] / В. А. Образцова. – М. : Юридическая литература, 1995. – 592 с.
13. Криминалистика : [учебник] / отв. ред. Н. П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 781 с.
14. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений / А. В. Шмонин. – М. : Юстицинформ, 2006. – 462 с.
15. Журавель В. А. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів / В. А. Журавель // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 2(49). – С. 177–187.
16. Драпкин Л. Я. Криминалистика : [учебник] / Л. Я. Драпкин, В. Н. Карагодин, Я. М. Злоченко. – 2-е изд. – М. : Проспект, 2011. – 768 с.
17. Балашов Д. Н. Криминалистика : [учебник] / Д. Н. Балашов, Н. М. Балашов, С. В. Маликов. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 503 с.
18. Криминалистика : [учебник] / под общ. ред. Е. П. Ищенко, А. Г. Филиппова. – М. : Высшее образование, 2007. – 1275 с.

Анотація

Пчеліна О. В. Криміналістична методика як особлива частина криміналістики. – Стаття.

У статті висвітлено процес виникнення та становлення криміналістичної методики як розділу криміналістики. Визначається зміст криміналістичної методики та її місце в системі криміналістичної науки.

Ключові слова: криміналістична методика, розділ, особлива частина, криміналістика.

Аннотация

Пчелина О. В. Криминалистическая методика как особенная часть криминалистики. – Статья.

В статье освещается процесс возникновения и становления криминалистической методики как раздела криминалистики. Определяется содержание криминалистической методики и ее место в системе криминалистической науки.

Ключевые слова: криминалистическая методика, раздел, особенная часть, криминалистика.

Summary

Pchelina O. V. Criminalistical methods of investigation as a special part of criminalistics. – Article.

The article reveals the process of establishment and development of criminalistical methods of investigation as a section of criminalistics. The content of criminalistical methods of investigation and its place in criminalistics science are determined.

Key words: criminalistical methods of investigation, section, special part, criminalistics.